

De klassieken van het Nederlandse privaatrecht

Citation for published version (APA):

Smits, J. M. (1999). De klassieken van het Nederlandse privaatrecht: Eggens' Een man een man, een woord een woord. *Nederlands Tijdschrift voor Burgerlijk Recht*, 16, 169-172.

Document status and date:

Published: 01/01/1999

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

Deze bijdrage verscheen in:
Nederlands Tijdschrift voor Burgerlijk Recht 16 (1999), p. 169-172.

De klassieken van het Nederlandse privaatrecht: Eggens' Een man een man, een woord een woord

1. Inleiding

Een geschrift van J. Eggens (1891-1964)¹ mag in een reeks, gewijd aan de klassieken van het Nederlands privaatrecht, uiteraard niet ontbreken. De vraag welk boek, artikel of preadvies dat zou moeten zijn, is echter moeilijk te beantwoorden. Bij Eggens is namelijk weinig relevant welk *onderwerp* nu precies door hem wordt aangesneden, het is veeleer de *methode* waarmee dat geschiedt die Eggens tot een klassieke auteur maakt en die zijn geschriften in de ogen van velen tijdloos maakt. Een voor Eggens' methode van denken representatief artikel is bijvoorbeeld het in 1949 verschenen 'Een man een man, een woord een woord'.² Enigszins willekeurig - evengoed had een ander geschrift gekozen kunnen worden - wordt hier aan de hand van dit artikel Eggens' invloed op het vraagstuk van de contractuele gebondenheid in het bijzonder en op het Nederlands privaatrecht in het algemeen geschetst. Achtereenvolgens komen de achtergrond van Eggens' artikel (2), de plaats die het inneemt binnen zijn werk en de invloed van dat werk op het Nederlands privaatrecht (3) en de huidige invloed van het artikel op de vraag naar de gebondenheid aan een overeenkomst (4) aan de orde.

2. 'Een man een man, een woord een woord' als grondslag van gebondenheid

Het is niets meer of minder dan de klassieke vraag naar de grondslag van de contractuele gebondenheid die door Eggens in het hier te bespreken artikel wordt opgeworpen. Op de vraag waarom overeenkomsten binden, waren vóór Eggens reeds vele antwoorden gegeven; het was in de negentiende eeuw zelfs een van de meest bediscussieerde vragen van de rechtswetenschap geworden³ en toen Eggens zijn artikel schreef, was die discussie wel enigszins uitgewoed, maar een klein vuur brandde nog en behoefde weinig om te worden aangewakkerd. Het gaat te ver om te zeggen dat Eggens in 1949 een geheel nieuw perspectief bood op de grondslag der contractuele gebondenheid, maar hij was wel de eerste privatist die in Nederland zozeer de gebondenheid trachtte te gronden in niet *het recht zelve*, maar in buitenjuridische, *ethische*, normen dat zijn bijdrage aan de discussie in deze als zeer belangrijk mag worden gekenschetst. Weliswaar waren de er in neergelegde ideeën eerder door Telders⁴ en nog eerder door Hegel ontwikkeld, maar slechts op een abstract niveau, waar Eggens deze onmiddellijk betrok op het Nederlandse positieve recht.

Het belang van Eggens' artikel ligt daarmee vooral daarin dat hij begint waar andere auteurs vóór hem ophielden. Scholten had bijvoorbeeld in zijn Algemeen Deel geschreven dat het contract bindt omdat het belofte is en dat de rechtswetenschap van die gebondenheid een nadere verklaring niet kan geven.⁵ De ironie wil dat Scholten tegenwoordig bekend staat als de bringer van de ethiek in het recht, maar juist op dit punt ten achter blijft bij Eggens. Eggens grondt namelijk de *juridische* gebondenheid onmiddellijk in de *zedelijke* (ethische) eis het gegeven woord

¹Over Eggens zie thans H.C.F. Schoordijk, Eggens (1891-1964) en zijn werk, in: Eggens bundel; een selectie uit het werk van Jannes Eggens, Overveen 1998, p. 9 v.

²Oorspronkelijk in: Wegens zijn bijzondere verdienste (J.Ph. Suijling-bundel), 1949; herdrukt in: Verzamelde Privaatrechtelijke Opstellen deel 2, Alphen aan den Rijn 1959, p. 200 v.; en in: Eggens bundel, o.c., p. 350 v.

³Voor een systematisch overzicht van de discussie wil-vertrouwen-verklaring bijv. Jac. Hijma, Nietigheid en vernietigbaarheid van rechtshandelingen, diss. Leiden 1988, Deventer 1988, p. 15 v.

⁴B.M. Telders, De ontwikkeling van de persoon in en als het begrip van het privaatrecht, 1929, in: Verzamelde Geschriften van prof. mr B.M. Telders dl. I, 's Gravenhage 1947, p. 119 v.

⁵Thans Paul Scholten, Mr. C. Asser's Handleiding etc., Algemeen Deel, 3de druk, Zwolle 1974, p. 19.

gestand te doen. Aldus wordt een relatie gelegd tussen de typisch privaatrechtelijke gebondenheid aan de overeenkomst (die door anderen dan Eggens als puur privaatrecht werd beschouwd) en de publieke ethiek die inhoudt dat de publieke zaak pas werkelijk wordt gediend als een ieder zich bewust is van wat die zaak eist, zich bewust er van is dat vreedzaam samenleven pas werkelijk mogelijk is als men anderen behandelt zoals men zelf behandeld zou willen worden, namelijk - Hegeliaans uitgedrukt - als *persoon*. Dat impliceert uiteraard ook dat men zijn woord moet houden als de zedelijkheid dat eist. Waarop het kortweg neerkomt, is dat men de ander als persoon niet serieus neemt als men het gegeven woord niet nakomt en daarmee ook *zichzelf* niet serieus neemt.⁶ Het belang van Eggens' artikel ligt daarmee vooral in het tot uitdrukking brengen van die relatie tussen recht en zedelijkheid.

Dit alles wordt in de bekende Eggensiaanse stijl geformuleerd. Wij zijn pas waarlijk *persoon* als wij ons van ons zelf bewust zijn en dus weten dat wij beloften moeten nakomen. Zo beschouwd⁷

`(...) blijkt de eis dat men zijn woord gestand doe, eigenlijk identiek met het begrip van den mens als *persoon*. Want persoon is hij, die zich van zichzelf bewust geworden is. En deze zelf-bewust-wording, zelf-onderscheiding, zelf-objectivering als zedelijk wezen, houdt in dat men zich `de anderen' bewust wordt als `andere ikken', andere personen, die ik te eerbiedigen heb `als mijzelf' (...)

Omdat de staat in de persoon zelve zit, zijn staat en persoon gediend bij het zich houden aan het gegeven woord en zijn staat en individu niet te scheiden: de zogenaamde *sociale* en *individuele* wilsorde bepalen elkaar in wederkerigheid.

Een dergelijke theoretische visie op de contractuele gebondenheid heeft veel praktische consequenties, waarvan Eggens er zelf een aantal opsomt. Zo kan niet worden aanvaard de bekende opvatting van Van der Heijden⁸ dat de gebondenheid aan de overeenkomst in beginsel wordt teweeggebracht binnen een individuele rechtsorde die staat *tegenover* de sociale wilsorde omdat - volgens Eggens - de sociale wilsorde de individuele wil de vrijheid geeft om zich te ontplooien zodat beide ordes niet te scheiden zijn. Evenmin is juist wat Meijers schreef,⁹ namelijk dat *naast* de subjectieve wil het opgewekt vertrouwen staat als grondslag van contractuele gebondenheid. Voor Eggens is de wil enkel relevant

`zóals hij zich in en als *zijn* verklaring (tot de wederpartij) *objectiveert* (als gegeven woord) en daarom rechtens (normatief, niet psychologisch gedacht) *geldt*'.

Om die reden kan `de' wil niet naast het vertrouwen worden geplaatst: wederom bepalen zij elkaar in wederkerigheid, waarbij het vertrouwen uiteindelijk bepalend is voor het aannemen van contractuele gebondenheid. Het gaat niet te ver om te stellen dat voor Eggens het vertrouwen daarmee de ultieme bron van verbintenissen is. Dat klinkt modern en dat is deels ook zo: in par. 4 wordt nagegaan in hoeverre die opvatting thans voor het positieve Nederlandse recht is aanvaard. Nu moet eerst enige aandacht worden besteed aan de methode die spreekt uit Eggens' artikel.

3. De plaats van `Een man een man, een woord een woord' in Eggens' werk

Zoals reeds gezegd is ter illustratie van Eggens' methode van denken weinig relevant welk van zijn

⁶Vgl. Telders, o.c., gecit. door Eggens, o.c., op p. 206: `dat de *norm*, de andere persoonlijkheid als contractant te eerbiedigen, slechts geldt, omdat de *andere* persoonlijkheid *mijn* persoonlijkheid is *als* andere persoon'.

⁷Eggens, o.c., p. 200.

⁸E.J.J. van der Heijden, De toerekenbare schijn en de bronnen der verbintenis, RM 1928, p. 1 v. Vgl. Eggens, o.c., p. 202 v.

⁹De Algemene Begrippen van het Burgerlijk Recht, Leiden 1948, p. 214 (wil en vertrouwen zijn niet tot een gemeenschappelijke wortel terug te voeren). Vgl. Eggens, o.c., p. 206 v.

artikelen precies wordt bestudeerd. Pitlo stelt:¹⁰

‘Het gaat bij deze publicaties niet zozeer om het *onderwerp* dat zij behandelen. Dat onderwerp is min of meer toevallig, vaak gekozen naar aanleiding van een kwestie *en vogue* of een arrest, dat aandacht verdiende. Nee, De onschatbare betekenis van deze artikelen ligt in de wijze van **benadering** van het recht, die aan deze publicaties, evenals aan Eggens' overig oeuvre, ten grondslag ligt’.

Om precies aan te geven welke die wijze van benadering is, is nog niet zo eenvoudig wanneer men iets anders wil zeggen dan dat de methode een Hegeliaanse is. Mijns inziens is het belangrijkste aspect¹¹ ervan dat grote waarde wordt gehecht aan het ‘in verband denken’. Eggens hamert ons in elk van zijn geschriften steeds weer in dat het recht pas werkelijk kan worden gekend indien inzicht wordt verkregen in ‘de beweging van het recht’. Het gaat niet om een abstract denken, een denken dat is ‘verstandelijk-scheidend, afgetrokken van al het overige’, nee: het gaat om: concreet denken, om ‘volledig, in verband, denken’. Zo is goed voorstelbaar om juridische grondbegrippen als eigendom, overeenkomst of huwelijk te zien als statische grootheden die een bepaalde inhoud hebben, die geheel is afgescheiden van andere juridische grootheden. In dat geval worden aan het huwelijk kenmerken toegedicht die niets te maken hebben met de overeenkomst en heeft de overeenkomst weer andere kenmerken die niets te maken met eigendom, en zo voorts. Deze scheidende, analytische, benadering was de heersende tot in deze eeuw. Eggens heeft hier de Revolutie gebracht: geheel in Hegeliaanse traditie heeft hij als eerste het belang benadrukt van een *synthetiserend* denken: het in verband brengen van leerstukken met elkaar. Deze ‘horizontale’ synthese moet worden aangevuld met een ‘verticale’, een synthese in de tijd: pas als de regel van vroeger op een bepaald punt wordt verbonden met de regel van nu én met de regel van de toekomst, bestaat werkelijk inzicht in wat die regel eigenlijk *is*. Hoe moet volgens Eggens bijvoorbeeld de ‘stand van zaken’ op een bepaald punt worden geschetst?¹² Dit moet:

‘op eene wijze dat daaruit blijkt dat deze ‘stand’ niet ‘stand kan houden’, dus eigenlijk geen ‘stand’ is, maar moment in de ontwikkelingsgang van het recht, opdat wij dien gang beter leeren begrijpen, alsmede den invloed dien ons denken daarop heeft en behoort te hebben’.

Eggens zegt daarmee: in de *beweging* ligt de waarheid. Eggens zegt niet: ik beschrijf u het rechts-landschap van nu (these), hij zegt ook niet: ooit *was* het landschap anders en straks *is* het landschap anders (antithese), maar hij zegt: ik toon u het landschap zoals het *werkelijk* is, in de synthese van vroeger, nu en de toekomst.

Deze methode ligt ook ten grondslag aan ‘Een man een man, een woord een woord’. Eggens beoogt daarin immers de contractuele gebondenheid in verband te brengen met het persoonsbegrip en het persoonsbegrip hangt voor hem weer nauw samen met het privaatrecht in het algemeen, alsook met het publiekrecht en de Staat. De contractopvatting die Eggens heeft is bovendien universeel: juist door de abstracte inbedding in rechtsfilosofische inzichten, pretendeert zij van alle tijden te zijn. Het is onnodig te zeggen dat Eggens' werk daarmee ook actueel blijft: zijn werk gaat aldus beschouwd immers *ook* over het recht van nu, wat het recht van de toekomst was toen Eggens het schreef en - Eggensiaans - ook weer het recht van toen en van *onze* toekomst.

Overigens zijn Eggens' artikelen daarmee niet alleen positiefrechtelijk springlevend gebleven, ook de methode van ‘in verband denken’ *als zodanig* is dat. Een regel die is ontwikkeld op het ene terrein moet analoog worden toegepast op andere terreinen die zich daarvoor lenen.

¹⁰A. Pitlo, Eggens - 1891 - 20 oktober - 1961, WPNR 4701 (1961), p. 502.

¹¹Een ander - nauw daaraan verbonden - aspect is de nadruk die Eggens legt op relativisering van de rechtsverhouding. Zie daarover vooral J. Wiarda, De relativiteit van rechtsverhoudingen in het algemeen en die van den eigendom in het bijzonder, WPNR 4701 (1961), p. 572 v.

¹²Eggens, Boekbespreking van J.D. Veegens-A.S. Oppenheim, Schets van het Nederlandsch Burgerlijk Recht, dl. III, bewerkt door C.H.F. Polak, WPNR 3390 (1934), p. 540.

Schoordijk¹³ en Vranken¹⁴ gaan daarin voor het huidige Nederlandse recht voor. Als voorbeeld kan het stelsel van aanpassings- en wijzingsbevoegdheden bij dwaling (art. 6:230 BW) en misbruik van omstandigheden (art. 3:54 BW) gelden. Aanpassing in plaats van vernietiging van de overeenkomst kan volgens de nieuw BW-wetgever *niet* bij bedrog of bedreiging. Met Schoordijk¹⁵ moet echter worden aangenomen dat dat praktisch wel degelijk kan: de regels, ontwikkeld voor de dwaling, kunnen worden getransplanteerd naar andere leerstukken. En - toevallig of niet - juist art. 26 van het door Eggens gemaakte Londense besluit E 100 bepaalde hetzelfde: de Raad van het Rechtsherstel kon de overeenkomst geheel of gedeeltelijk nietig verklaren of wijzigen, óók bij bedreiging of bedrog. Zo wijst Eggens' methode de weg naar de toekomst, ook voor het huidige recht.

4. De invloed: 'Het door de verklaringen opgewekte vertrouwen bindt'?

Nu aan de hand van 'Een man een man, een woord een woord' summier de invloed van Eggens op het Nederlandse privaatrecht in het algemeen is geschetst, resteert thans de vraag welke de invloed is geweest van het artikel op de vraag naar de contractuele gebondenheid. Zou - los van de Hegeliaanse inbedding - de in het besproken artikel neergelegde hoofdgedachte in één zin moeten worden samengevat, dan zou die luiden dat 'het door de verklaringen opgewekte vertrouwen bindt'.¹⁶ Wordt deze gedachte thans aanvaard? Dat is een vraag die een zeer genuanceerd antwoord vergt; ik tracht dat antwoord te geven door er wetgeving, doctrine en rechtspraak op na te slaan.

Zoals bekend is met de invoering van het nieuw BW de totstandkoming van de overeenkomst doctrinair gefundeerd in de opvatting van Meijers¹⁷ dat *naast* een primaire grondslag van wilsovereenstemming (art. 3:33 BW) een secundaire grondslag bestaat van gerechtvaardigd vertrouwen (art. 3:35 BW). Evident is dat dat lijnrecht ingaat tegen Eggens' synthetiserende visie dat wil en vertrouwen elkaar in wederkerigheid bepalen en vertrouwen daarbij het primaat heeft. Wie zich vervolgens wendt tot de mate waarin het stelsel van bronnen van verbintenissen open is - zou dit het geval zijn, dan kan langs die weg immers vertrouwen alsnog tot gebondenheid leiden - stuit op de visie van de wetgever (art. 6:1 BW) dat dat stelsel slechts gematigd open is.¹⁸ Wel verdient opmerking dat de door Eggens in 1949 expliciet uitgesproken opvatting dat niet iedere overeenkomst in zedelijk opzicht bindend is omdat dat in strijd kan komen met de erkenning van de *persoon* in de vorm van beperkende werking van de redelijkheid en billijkheid is neergelegd in art. 6:2 en 6:248 lid 2 BW. De wetgever heeft daarmee gekozen voor een benadering die in elk geval het probleem vermijdt dat in Eggens' theorie lijkt te bestaan, namelijk dat in geval van wél bestaande wilsovereenstemming *zonder vertrouwen* geen overeenkomst totstandkomt.¹⁹

Dat een leer waarin wil en vertrouwen niet op een gemeenschappelijke noemer worden teruggebracht, in de literatuur onomstreden is aanvaard, kan echter moeilijk worden volgehouden. In het voetspoor van Eggens heeft een reeks auteurs, Schoordijk voorop, de klassieke scheiding van

¹³Vrijwel alle artikelen die zijn herdrukt in Verspreid Werk van Prof. mr H.C.F. Schoordijk, Deventer 1991 getuigen hiervan.

¹⁴Zie recent bijv. A. Hammerstein/J.B.M. Vranken, Beëindigen en wijzigen van overeenkomsten (Mon. Nieuw BW A10), Deventer 1998.

¹⁵H.C.F. Schoordijk, Het algemeen gedeelte van het verbintenissenrecht naar het Nieuw Burgerlijk Wetboek, Deventer 1979, p. 503 v.

¹⁶Eggens, o.c., p. 207.

¹⁷Zie behalve de in noot 9 genoemde verwijzing vooral zijn De grondslag der aansprakelijkheid bij contractuele verplichtingen, 1921, in: VPO dl. 3, Leiden 1955, p. 81 v.

¹⁸Zie hierover - in plaats van vele andere artikelen - thans vooral H.C.F. Schoordijk, Redelijkheid en billijkheid aan de vooravond van een nieuw millennium, Zwolle 1996, p. 43 v.

¹⁹Vgl. B.W.M. Nieskens-Isphording, Het fait accompli in het vermogensrecht, diss. Tilburg 1991, Deventer 1991, p. 92, alwaar verdere literatuur.

wil en vertrouwen bekritiseerd.²⁰ Bovendien hebben diverse auteurs de mate waarin aan de hand van 'vertrouwen' bindende van niet bindende afspraken kunnen worden afgescheiden, van kritische kanttekeningen voorzien.²¹ Aan Eggens kan inderdaad worden tegengeworpen dat zijn vertrouwensleer wel zeer algemeen is en niet aangeeft welk vertrouwen wel en welk vertrouwen geen bescherming verdient. Stellen dat hier de zedelijkheid bepalend is, is een verwijzing naar de omstandigheden van het geval: in abstracto juist, maar praktisch ook weinigzeggend. Maar wanneer in de literatuur stemmen opgaan om een gebondenheid in geval van 'geruststellende gedragingen' aan te nemen,²² is dat direct terug te voeren op de door Eggens gewenste gebondenheid aan door verklaringen opgewekt vertrouwen.

Nu geldt dat juist waar een zo algemeen beginsel als bescherming van opgewekt vertrouwen aan de orde is, de ware toetssteen voor de mate waarin door verklaringen opgewekt vertrouwen rechtsgevolg moet hebben, de rechtspraak van de Hoge Raad is. Juist hier blijkt Eggens' vertrouwensbeginsel - of men dit om redenen van dogmatiek nu positief of negatief wil waarderen²³ - een hoge vlucht te nemen. Steeds meer is de Hoge Raad bereid om aan patronaatsverklaringen²⁴ en aan andere 'geruststellende gedragingen'²⁵ rechtsgevolg te verbinden. Wanneer dat voor Schoordijk de vraag oproept waarin de gehoudenheid aan de overeenkomst nog verschilt van die aan een geruststellende verklaring,²⁶ vloeit dat direct voort uit de invloed van Eggens' denkbeelden.

5. Ten slotte

De invloed van Eggens op het Nederlands privaatrecht ligt in de allereerste plaats in de door hem gepropageerde methode van 'in verband denken'. Het is natuurlijk moeilijk om bijvoorbeeld het veelvuldig gebruik van analogieredeningen in het Nederlands privaatrecht geheel toe te schrijven aan de invloed van één jurist, maar buiten twijfel lijkt mij dat Eggens' denkmethode hier grote betekenis heeft gehad. Waar het gaat om de specifieke vraag naar de grondslag van de contractuele gebondenheid, geldt dat in literatuur en rechtspraak zeker Eggens' invloed is aan te wijzen. Onvermijdelijk is dat de afgelopen vijftig jaar andere visies op de contractuele gebondenheid zijn ontwikkeld,²⁷ maar die zijn niet intrinsiek beter dan Eggens' opvatting. In dat opzicht is Eggens' werk niet gedateerd, maar is het nog altijd wat vooral van klassiek juridisch wetenschappelijk werk mag worden verwacht: uitdagend en springlevend.

²⁰Zie bijv. H.C.F. Schoordijk, *Onderhandelen te goeder trouw*, Deventer 1984 en J.M. van Dunné, *Normatieve uitleg van rechtshandelingen*, diss. Leiden 1971, Deventer 1971, p. 10.

²¹Bijv. J.H. Nieuwenhuis, *Drie beginselen van contractenrecht*, diss. Leiden 1979, Deventer 1979, p. 69 v.; Nieskens-Ispording, o.c., p. 14 en 88 v.; J.M. Smits, *Het vertrouwensbeginsel en de contractuele gebondenheid*, diss. Leiden 1995, Zwolle 1995, p. 115 v.

²²Vgl. Schoordijk, *Redelijkheid en billijkheid*, o.c., p. 58 v.

²³Voor een negatieve waardering daarvan Smits, o.c., *passim*.

²⁴Zie vooral HR 13 september 1985, NJ 1987, 98 (Albada Jelgersma).

²⁵HR 18 november 1994, NJ 1995, 170 (NBM/Securicor).

²⁶Schoordijk, *Redelijkheid en billijkheid*, o.c., p. 63.

²⁷Zie voor een overzicht van die opvattingen bijv. recent J.M. Smits, *Eenheid en verscheidenheid in het contractenrecht*, R & R 27 (1998), p. 10 v.